

Odmieniamy nazwiska!

Jednym z najgłębiej zakorzenionych przesądów dotyczących polszczyzny jest przekonanie o nieodmienności nazwisk. Ileż to razy widziałam dyplom uznania dla... Jana Nowak czy Piotra Szyszko. Szczytem bezradności okazała się pani dzwoniąca do poradni językowej z Bardzo Ważnego Urzędu, która prosiła o pomoc w sformułowaniu zaproszenia dla gościa nazywającego się Nowicki! *Jak to napisać?* – pytała zrozpaczona – *przecież nazwisk nie można odmieniać!*

To nieprawda! **Wszystkie nazwiska polskie i większość obcych można i trzeba odmieniać!** To kategoryczne stwierdzenie dotyczy oczywiście nazwisk noszonych przez mężczyzn. Nazwiska kobiet odmieniają się jedynie wtedy, gdy są zakończone na **-a**, np. *Kowalska, Zareba, Biata*.

Nazwiska mężczyzn zakończone na spółgłoskę

Wszystkie nazwiska mężczyzn zakończone na spółgłoskę są odmienne. Pozostawienie ich w formie mianownikowej jest rażącym błędem. *Smędzik, Romać, Piec, Babut, Majos, Kleps* odmieniają się jak rzeczowniki rodzaju męskiego:

M.	Smędzik	Romać	Piec	Babut	Majos	Kleps
D.	Smędzika	Romacia	Pieca	Babuta	Majosa	Klepsa
C.	Smędzikowi	Romaciowi	Piecowi	Babutowi	Majosowi	Klepsowi
B.	Smędzika	Romacia	Pieca	Babuta	Majosa	Klepsa
N.	Smędzikiem	Romaciem	Piecem	Babutem	Majosem	Klepsem
Msc.	Smędziku,	Romaciu	Piecu	Babucie	Majosie	Klepsie
W.	Smędzik!	Romać!	Piec!	Babut!	Majos!	Kleps!

Nieco więcej kłopotów może sprawiać odmiana nazwisk, które mają w mianowniku **e**, np. *Malec, Stępień, Rerek, Łyczek, Dudek, Krzemień, Płomień, Rumień*. Jeśli są one tożsame z rzeczownikami pospolitymi, powinny odmieniać się tak samo, a więc *Malca, Łyczka, Dudka*, ale *Krzemienia, Płomienia, Rumienia*. Formy mające tematyczne **e** (tzw. **e** ruchome), a zakończone na *-ec, -eń, -ek*, zwykle gubią **e** w przypadkach zależnych:

M.	Borowiec	Leniec	Kwiecień	Rerek
D.	Borowca	Leńca	Kwietnia	Rerka
C.	Borowcowi	Leńcowi	Kwietniowi	Rerkowi
B.	Borowca	Leńca	Kwietnia	Rerka
N.	Borowcem	Leńcem	Kwietniem	Rerkiem
Msc.	Borowcu	Leńcu	Kwietniu	Rerku
W.	Borowiec!	Leniec!	Kwiecień!	Rerek!

Sporo wątpliwości budzi odmiana nazwisk zakończonych na **-er** i **-el**. *Szustera* czy *Szustra*? *Rimmela* czy *Rimmla*? Są to obce nazwy, kłopoty z nimi wynikają z różnego stopnia przyswojenia ich do polszczyzny. Mniej trudności sprawiają te, które są zakończone na **-er**, ponieważ w odmianie najczęściej zachowują **e**, np. *Fiszera – Fiszera, Weber – Webera, Wagner – Wagnera, Faber – Fabera*. Chyba jedynie w nazwiskach *Luter* i *Szuster* **e** jest ruchome: *Lutra, Lutrowi, Lutrem; Szustra, Szustrowi, Szustrem*.

Inaczej jest w nazwach osobowych zakończonych na **-el**, które łatwiej i szybciej adaptujemy do polszczyzny. Występujące w nich **e** traktujemy najczęściej jako ruchome: *Hegel – Hegla, Haendel – Haendla, Wedel – Wedla*. Takie postępowanie jednak nie zawsze jest słuszne. Znane powszechnie nazwisko kompozytora *Ravela* zachowuje **e** przy odmianie, ale podobnie brzmiący *Havel* po krótkim okresie wahań: *Havela* czy *Havla*? ustabilizował się w polszczyźnie w postaci: *Havla*.

Rimmel, Merkel, Bartel mogą mieć w przypadkach zależnych postać *Rimmela, Merkela, Bartela*, albo *Rimmla, Merkla, Bartla*.

W nazwiskach jednosylabowych *e* pozostaje zawsze: *Cech, Cecha, Cechowi; Mech, Mecha, Mechowi*.

Nazwiska tożsame z rzeczownikami pospolitymi, np. *Kozioł, Kocioł, Gołąb* można odmieniać dwojako: albo *Koziola, Koziolowi, Koziółem; Kociola, Kociolowi, Kociółem; Gołaba, Gołabowi, Gołabem* albo *Kozła, Kozłowi, Kozłem; Kotła, Kotłowi, Kotłem; Gołębia, Gołębiowi, Gołębiem*. Wzorzec odmiany wybiera sam właściciel. Trzeba jednak podkreślić, że norma wzorcowa aprobuje jedynie formy *Gołaba, Kociola, Koziola*.

Jeśli nazwisko kończy się na **-ów**, w jego odmianie uwzględniamy wymianę **ó : o**, np.

M.	Franków	Iwasiów	Józków
D.	Frankowa	Iwasiowa	Józkowa
C.	Frankowowi	Iwasiowowi	Józkowowi
B.	Frankowa	Iwasiowa	Józkowa
N.	Frankowem	Iwasiowem	Józkowem
Msc.	Frankowie	Iwasiowie	Józkowie
W.	Franków!	Iwasiów!	Józków!

Nazwiska mężczyzn zakończone na samogłoskę

Nazwiska zakończone na samogłoskę –a, np. *Herba, Jagła, Gębala, Dziuba, Muskała, Dolata, Suwała, Wraga, Kuczera* odmieniają się jak rzeczowniki żeńskie:

M.	Wraga	jak droga	Dziuba	jak kobieta	Głowala	jak gospodyni
D.	Wragi	drogi	Dziuby	kobiety	Głowali	gospodyni
C.	Wradze	drodze	Dziubie	kobiecie	Głowali	gospodyni
B.	Wragę	drogę	Dziubę	kobietę	Głowalę	gospodynię
N.	Wragą	drogą	Dziubą	kobietą	Głowalą	gospodynią
Msc.	Wradze	drodze	Dziubie	kobiecie	Głowali	gospodyni
W.	Wraga!	drogo!	Dziuba!	kobieto!	Głowala!	gospodyni!

W liczbie mnogiej nazwiska te przybierają taką samą postać jak rzeczowniki męskie osobowe.

Nazwiska mężczyzn zakończone na –o odmieniają się jak rzeczowniki żeńskie, czyli tak samo jak nazwiska zakończone na **–a**. *Huczko, Butenko, Bańko* mają takie formy jak rzeczownik *dziewczynka*, a *Skrendo, Lato* jak *kobieta*.

M.	Huczko	Butenko	Bańko	dziewczynka	Skrendo	Lato	kobieta
D.	Huczki	Butenki	Bańki	dziewczynki	Skrendy	Laty	kobiety
C.	Huczce	Butence	Bańce	dziewczynce	Skrendzie	Lacie	kobiecie
B.	Huczkę	Butenkę	Bańkę	dziewczynkę	Skrendę	Latę	kobietę
N.	Huczka	Butenką	Bańką	dziewczynką	Skrendą	Latą	kobietą
Msc.	Huczce	Butence	Bańce	dziewczynce	Skrendzie	Lacie	kobiecie
W.	Huczko!	Butenko!	Bańko!	dziewczynko!	Skrendo!	Lato!	kobieto!

Nazwiska zakończone na **–o** odmieniane są niechętnie. Trochę to dziwi, bo żaden Polak nie będzie miał wątpliwości, że mieszka na placu *Kościuszki*, dyskutuje *o Matejce* czy uwielbia *Moniuszkę*. Odmienia zatem te nazwiska zakończone na **–o**, które dobrze zna, ale takie jak *Lulejko* czy *Lipko* najczęściej pozostawi nieodmienione.

Zdarza się jednak, że na podstawie formy któregoś przypadku gramatycznego nie sposób dojść do podstawowej postaci nazwiska. Jeśli na przykład Ważny Urząd wzywa obywatela *Jana Lipkę* do zapłacenia kary, to wezwanie może odebrać i *Jan Lipka*, i *Jan Lipko*, oba nazwiska bowiem odmieniają się według tego samego wzorca. Dlatego w takim

urzędowym zawiadomieniu, aby uniknąć dwuznaczności, można pozostawić nazwisko zakończone na **-o** w formie mianownikowej. Dotyczy to również nazwisk typu *Brunetko*, *Śnieżko*, *Łopato* czy *Kapusto*, które w przypadkach zależnych przybierają takie same formy gramatyczne, jak *Brunetka*, *Śnieżka*, *Łopata*, *Kapusta*, dlatego nazwiska zakończone na **-o** można pozostawić w mianownikowej formie. W liczbie mnogiej odmieniają się one jak rzeczowniki męskie osobowe: *Lipkowie*, *Lipków*, *Lipkom*, *Lipków*, *Lipkami*, *o Lipkach*.

Niewielka grupa nazwisk, w których końcówka **-o** występuje po głosce miękkiej, np. *Kuzio*, *Pysio*, *Mizio*, odmienia się jak rzeczowniki pospolite *wujcio*, *dziadzio* lub jak zdrobniałe imiona *Stasio*, *Kazio*:

M.	Kuzio	Pysio	Mizio	wujcio	Stasio
D.	Kuzia	Pysia	Mizia	wujcia	Stasia
C.	Kuziowi	Pysiowi	Miziowi	wujciowi	Stasiowi
B.	Kuzia	Pysia	Mizia	wujcia	Stasia
N.	Kuziem	Pysiem	Miziem	wujciem	Stasiem
Msc.	Kuziu	Pysiu	Miziu	wujciu	Stasiu
W.	Kuzio!	Pysio!	Mizio!	wujciu!	Stasiu!

Różnica w odmianie między nazwami własnymi a wyrazami pospolitymi występuje jedynie w wołaczu.

Chociaż **nazwiska mężczyzn zakończone na -e** mają rodowód niemiecki, są mocno zakorzenione w naszej kulturze. *Raszke*, *Reszke*, *Linde*, *Lipke*, *Sztetke*, *Krauze*, *Kolbe* odmieniają się jak przymiotniki:

M.	Raszke	Lipke	Kolbe	zielony
D.	Raszkego	Lipkego	Kolbego	zielonego
C.	Razskemu	Lipkemu	Kolbemu	zielonemu
B.	Raszkego	Lipkego	Kolbego	zielonego
N.	Razskem	Lipkem	Kolbem	zielonym
Msc.	Razskem	Lipkem	Kolbem	zielonym
W.	Raszke!	Lipke!	Kolbe!	zielony!

Różnica między odmianą nazwisk zakończonych na **-e**, a odmianą przymiotników tkwi w końcówkach narzędnika i miejscownika. Nazwy własne mają w tych przypadkach końcówkę **-em**.

Nazwisk zakończonych na **-e** możemy nie odmieniać, jeśli towarzyszyć im będzie inny odmieniony rzeczownik: imię, tytuł grzecznościowy, tytuł naukowy. Możemy powiedzieć: *Idę na wykład profesora Handke*, ale tylko: *Idę na wykład Handkego*.

W liczbie mnogiej *Linde*, *Reszke*, *Handke* odmieniają się jak rzeczowniki męskie osobowe:

M.	Lindowie	Reszkowie	Handkowie	ojcowie
D.	Lindów	Reszków	Handków	ojców
C.	Lindom	Reszkom	Handkom	ojcom
B.	Lindów	Reszków	Handków	ojców
N.	Lindami	Reszkami	Handkami	ojcami
Msc.	Lindach	Reszkach	Handkach	ojcach
W.	Lindowie!	Reszkowie!	Handkowie!	ojcowie!

Z **nazwiskami zakończonymi na -y, -i** typu *Długi*, *Zmyślony*, *Borowy*, *Czarzasty*, *Batory*, *Pini*, *Bardini* nie mamy większych kłopotów, odmieniają się one bowiem jak przymiotniki:

M.	Zmyślony	Dolny	Batory	dobry	Bardini	tani
D.	Zmyślonego	Dolnego	Batorego	dobrego	Bardiniego	taniego
C.	Zmyślönemu	Dolnemu	Batoremu	dobremu	Bardiniemu	taniemu

B.	Zmyślonego	Dolnego	Batorego	dobrego	Bardiniego	taniego
N.	Zmyślonym	Dolnym	Batorym	dobrym	Bardinim	tanim
Msc.	Zmyślonym	Dolnym	Batorym	dobrym	Bardinim	tanim
W.	Zmyślony!	Dolny!	Batory!	dobry!	Bardini!	tani!

W liczbie mnogiej nazwiska te odmieniają się także jak przymiotniki, jedynie formy mianownika i wołacza mogą przybierać końcówkę **–owie**:

M.	Dolnowie	lub Dolni	Bardiniowie	zieloni
D.	Dolnych		Bardinich	zielonych
C.	Dolnym		Bardinim	zielonym
B.	Dolnych		Bardinich	zielonych
N.	Dolnymi		Bardinimi	zielonymi
Msc.	Dolnych		Bardinich	zielonych
W.	Dolnowie!	lub Dolni!	Bardiniowie!	zieloni!

Nazwiska dwuczłonowe

Gdy mężczyzna nosi nazwisko dwuczłonowe, dobrze byłoby dociec, czym jest pierwsza część. Jeśli jest pseudonimem i – co za tym idzie – może występować samodzielnie, obie części trzeba odmieniać według odpowiednich wzorców omówionych wyżej:

M.	Frycz-Modrzewski	Boy-Żeleński	Nowak-Jeziorański
D.	Frycza-Modrzewskiego	Boya-Żeleńskiego	Nowaka-Jeziorańskiego
C.	Fryczowi-Modrzewskiemu	Boyowi-Żeleńskiemu	Nowakowi-Jeziorańskiemu
B.	Frycza-Modrzewskiego	Boya-Żeleńskiego	Nowaka-Jeziorańskiego
N.	Fryczem-Modrzewskim	Boyem-Żeleńskim	Nowakiem-Jeziorańskim
Msc.	Fryczu-Modrzewskim	Boyu-Żeleńskim	Nowaku-Jeziorańskim
W.	Frycz-Modrzewski!	Boy-Żeleński!	Nowak-Jeziorański!

Jeśli pierwszy człon nazwiska jest nazwą herbu lub dawnym zawołaniem bojowym, zwyczajowo nie odmieniamy go, chyba że jest zakończony na **–a**, np.

Jastrzębiec-Kozłowski, Jastrzębiec-Kozłowskiego, Jastrzębiec-Kozłowskiemu;

Korwin-Szymanowski, Korwin-Szymanowskiego, Korwin-Szymanowskiemu;

Chamier-Gliszczyński, Chamier-Gliszczyńskiego, Chamier-Gliszczyńskiemu,

ale:

Nowina-Konopka, Nowiny-Konopki, Nowinie-Konopce;

Grzymała-Siedlecki, Grzymały-Siedleckiego, Grzymale-Siedleckiemu.

Nazwiska kobiet

We współczesnej polszczyźnie mogą one występować w dwóch postaciach: męskiej i żeńskiej. Nazwisko męskie noszone przez kobietę jest nieodmienne: *Anna Nowak, Anny Nowak, Annie Nowak* (odmienia się tylko imię). Może to prowadzić do nieporozumień, jeśli nie połączymy go z wyrazem jednoznacznie określającym płeć (imię, tytuł grzecznościowy). *Mgr A. Nowak* może być zarówno kobietą, jak i mężczyzną. Pożądana jest więc pełna forma imienia.

Kobiety nie odmieniają swego nazwiska także wtedy, gdy jest ono zakończone na **–o** (*Bańko, Śnieżko*), na **–e** (*Reszke, Mitke*) i na **–y** (*Polony, Ciepły*).

Zdarza się, że właścicielka męskiego nazwiska chce dodać do niego żeńskie zakończenie. Może wtedy dołączyć cząstkę **–owa** (*Nowakowa, Korbanowa*, jeśli jest żoną *Nowaka* czy *Korbana*) lub **–ówna** (*Nowakówna, Korbanówna*, jeśli jest córką). Do nazwisk zakończonych na samogłoskę **–a**, np. *Zaręba, Puzyna, Konopka* żony mogą dodać cząstkę

-owa (*Zarębowa, Puzynowa, Konopkowa*), albo **-ina** (*Zarębina, Puzynina, Konopczyna*), córka natomiast dodaje cząstkę **-ówna** (*Zarębówna, Puzynówna, Konopkówna*) lub **-anka** (*Zarębianka, Puzynianka, Konopczanka*). Takie formy są charakterystyczne dla artystek, żeby przypomnieć *Zajacównę, Kucównę, Czubównę, Skarżankę, Ludwiżankę* czy *Śnieżankę*. Jeśli temat nazwiska zakończony jest na spółgłoskę **-g**, wówczas żeńską formę tworzymy wyłącznie przez dodanie cząstek **-ina, -anka**: *Wraga, Wrażyna, Wrażanka; Skarga, Skarżyna, Skarżanka*.

Nazwiska zakończone na **-ówna, -anka** odmieniają się według deklinacji rzeczownikowej żeńskiej, jak rzeczowniki *panna, skakanka*:

M.	Zajacówna	panna	Śnieżanka	skakanka
D.	Zajacówny	panny	Śnieżanki	skakanki
C.	Zajacównie	pannie	Śnieżance	skakance
B.	Zajacównę	pannę	Śnieżankę	skakankę
N.	Zajacówną	panną	Śnieżanką	skakanką
Msc.	Zajacównie	pannie	Śnieżance	skakance
W.	Zajacówno!	panno!	Śnieżanko!	skakanko!

Nazwiska przymiotnikowe zakończone na **-y** w odniesieniu do kobiet mogą przybierać formę trojaką. Pani Anna, która wyszła za mąż za pana *Łakomego*, może nazywać się tak jak mąż - *Łakomy*, może utworzyć żeńską formę - *Łakoma*, może też dołączyć cząstkę **-owa** i nazywać się *Łakomowa* (choć to najrzadsza sytuacja).

W dwuczłonowych nazwiskach kobiet na pierwszym miejscu stawia się nazwisko rodowe, na drugim - po mężu: *Kossak-Szczucka, Dunin-Kostkiewiczowa, Okopień-Sławińska, Resich-Modlińska*. Utrwalona w polszczyźnie kolejność nazwisk naszej wielkiej rodaczki *Marii Curie-Skłodowskiej* jest niepoprawna. Lepszy jest szyk *Maria Skłodowska-Curie*.

Kobiety odmieniają swe dwuczłonowe nazwiska według wzorów odpowiednich dla każdego członu osobno: *Resich-Modlińska, Resich-Modlińskiej; Pawlikowska-Jasnorzewska, Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej*. Pani *Nowak-Kowal* wcale nie odmienia swojego nazwiska, chyba że zdecydowała się być *Nowak-Kowalową*.

Szyk imienia i nazwiska

W języku polskim obowiązuje stały szyk: najpierw podajemy imię, później nazwisko. Umieszczanie imienia po nazwisku jest bardzo rażące. Mówimy więc i piszemy nie: *!Kowalski Adam* lecz *Adam Kowalski*, nie *!Kwiatkowska Beata* lecz *Beata Kwiatkowska*.

Zwyczaj taki jest uzasadniony historycznie. Początkowo każdy człowiek miał tylko jedno imię: *Radost, Miłostaw, Zdziewuj*. Później do imienia dodawano imię ojca: *Adalbert syn Sulena*, miejscowość, z której człowiek pochodził: *Bernard z Ruszczy, Zbyszko z Bogdańca* albo wykonywany zawód: *Paweł koniuszy, Maćko kapelan*.

W XIII wieku pojawia się już system dwuimienny. Jako druga nazwa występują formy odojcowskie, np. *Wojciech Sirakowic* (tzn. *Wojciech syn Siraka*), a także przezwiska utworzone od wyrazów pospolitych: *Sulistaw Gęba, Jan Kika* (tak nazywano człowieka bez ręki).

W XIV wieku szlachta zaczyna powszechnie stosować obok imienia drugą nazwę, najczęściej od nazwy miejscowości, np. *Jan z Oleśnicy, Mikołaj Sułkowski* (pochodzący z *Sułkowic*), albo nazwę osobową, np. *Piotr Gramatyka, Mikołaj Oziębłowski*. Dopiero w XVII wieku szlachta nosi nazwiska dziedziczone, przechodzące z ojca na syna, podczas gdy mieszkańcy wsi nie mają jeszcze wtedy ustalonych nazwisk. W dokumentach z tego czasu można przeczytać na przykład o *Błażeju Wieruszu vel Zielonce*, a więc człowieku o nie ustalonym nazwisku.

Ten bardzo pobieżny przegląd kształtowania się systemu imiennego ma na celu udowodnienie, że szyk: najpierw imię człowieka, później jego nazwisko, jest uzasadniony historycznie i nie ma powodów, by go zmieniać. Pojawienie się nazwiska na pierwszym miejscu jest dziś usprawiedliwione jedynie na listach obecności, w książkach telefonicznych, czy katalogach bibliotecznych, a więc tam wszędzie, gdzie istnieje potrzeba szybkiego odszukania nazwiska. Żadna inna sytuacja nie usprawiedliwia zmiany utrwalonego szyku. Jak pisał bowiem przed laty wybitny językoznawca, Profesor Witold Doroszewski, „ten, kto tak robi, ściąga na siebie podejrzenie, że jest przeżarty biurokratyzmem, że samego siebie traktuje tylko jako pozycję w urzędowym spisie”.

Ćwiczenia w odmianie nazwisk

1. Dobierz odpowiednią formę przypadku gramatycznego do podanych niżej nazwisk:

Jan Dobiecki, Jerzy Leniec, Waldemar Kocioł, Józef Rerek, Piotr Pastuszka, Bohdan Butenko, Zenon Kuzio, Rafał Janków, Oskar Lange, Jerzy Dulny.

Na dzisiejszym zebraniu nie ma.....

.....
 .....

Przyglądam się uważnie.....

.....
 .....

W parku zauważyłem.....

.....
 .....

Do teatru idę z.....

.....
 .....

Na przyjęciu rozmawialiśmy o.....

.....
 .....

2. Odmień przez przypadki w liczbie pojedynczej podane niżej nazwiska:

Herling-Grudziński, Pobóg-Malinowski, Dołęga-Mostowicz

M.....

D.....

C.....

B.....

N.....

Msc.....

3. Od podanych w punkcie 1 nazwisk utwórz formę mianownika liczby mnogiej.

Państwo.....
 .....
 .....

4. Od podanych niżej nazwisk utwórz nazwiska żon i córek:

Borowicz.....	.....
Wróbel.....	.....
Krzemień.....	.....
Mech.....	.....
Romer.....	.....
Mleczko.....	.....
Pini.....	.....
Puzyna.....	.....
Zaręba.....	.....
Skarga.....	.....

5. Odmień przez przypadki w obu liczbach nazwisko **Kucówna**:

M.....	M.....
D.....	D.....
C.....	C.....
B.....	B.....
N.....	N.....
Msc.....	Msc.....
W.....	W.....